

دو کتاب ایرانی از آن سوی مرز (۱) گزارش يك زندگی

از دکتر علی اکبر سیاسی. لندن. دی ماه ۱۳۶۶. جلد اول (۴۱۱ ص)

دکتر علی اکبر سیاسی استاد روانشناسی، رئیس دانشگاه تهران (مدت ۱۲ سال)، وزیر فرهنگ (چند بار)، وزیر خارجه (در دولت محمد ساعد)، وزیر مشاور (در دولت حکیم الملک)، رئیس کانون ایران جوان، رئیس انجمن ایرانی فلسفه و علوم انسانی در روزهای دوری از ایران و سالهای کهولت و خستگی گزارشی نکته آمیز و سودمند از سرگذشت زندگی خود که در بسیاری از موارد آمیخته با حوادث مملکتی است به هموطنان عرضه کرده است.

عنوان بخشهای کتاب چنین است: از مکتبخانه تا مدرسه - سفر اول به اروپا - در ایران پیش از بازگشت به اروپا - تأسیس انجمن ایران جوان و بازگشت به اروپا - بازگشت از سفر دوم اروپا تا نخستین گام در سیاست - نخستین گام در سیاست - مشارکت در تدوین و تصویب منشور سازمان ملل متحد - دانشگاه تهران: (دشواریها و گامهای برداشته شده - سختگیریها و دشمنیها - سوء قصد به شاه - رویدادهای گوناگون - کوششهایی برای برکنار کردن من از ریاست دانشگاه) - عضویت در دولتها و اقدامات انجام شده و رویدادهای مختلف - کار اصلی و اساسی من (معرفی و تدریس روانشناسی علمی در ایران).

دکتر سیاسی درین کتاب نسبت به چند تنی که رفتارشان را در آداب سیاسی نمی پسندد و راهشان را در امور مملکتی و دانشگاهی درست نمی داند، اظهار عقیده صریح و جسورانه کرده است و آنچه گفته حاصل برخوردها و مباحثاتی است که در جریان امور با آن افراد داشته. درین مرحله به ناچار همانطور که خود در مقدمه می گوید همه جا صحبت از «من» می شود، زیرا اوست که مخصوصاً در کشاکش مسائل دانشگاه با فلان و بهمان گرفتار مبارزات و مشاجرات می شده است. بهر حال طبیعی است که مقداری از اظهارنظرهای دکتر سیاسی درباره اشخاص موافق طبع گروهی نیست و خواهند گفت چه لزومی داشت که دکتر سیاسی آن مطالب را بنویسد.

اما از طرفی کسانی هستند که می گویند بدون گفتن چنین اطلاعات و اظهارنظرها حقیقت قضایا روشنی پذیر نیست.

دکتر سیاسی بیگمان یکی از هواخواهان تجدد و مروجین آن بوده است. تأسیس انجمن ایران جوان که بعدها به کانون ایران جوان تغییر نام یافت مظهری است از آن. شاید درباره فعالیت دوره اول این انجمن بهتر آن بود که تفصیل بیشتری داده می شد و اگرچه بنای نویسندگان بر خلاصه نویسی است (در اغلب موارد)، یادی مفصل از روزنامه ایران جوان و معرفی نویسندگان آن کرده بود. زیرا دکتر سیاسی است که آگاهی بر آن

مطالب دارد و سایرین (دکتر مشرف نفیسی، محسن رئیس، اسمعیل مرآت، دکتر محمود افشار...) که در اداره امور انجمن شرکت داشته‌اند همه رفته‌اند.

دکتر سیاسی شرح ملاقات نمایندگان انجمن ایران جوان با سردار سپه را از خاطره خویش نقل کرده است و درست مطابقت دارد با آنچه چند بار از پدرم (که عضو هیأت مدیره انجمن بود و در آن دیدار حضور داشت) شنیده‌ام. پدرم می‌گفت سردار سپه پس از توضیحاتی که از سوی هیأت مدیره انجمن داده شد و آگاهی یافتن از مرام انجمن ایران جوان مقداری صحبت کرد و در آخر این عبارت را گفت «جوانها همه اینها که می‌خواهید خواهد شد» و طوری گفت که معنایش آن بود که دیگر ضرورتی به آن نیست که شما فعالیت سیاسی داشته باشید.

دکتر سیاسی در سه جریان سیاسی با کشمکشهایی سخت روبرو شد. نخستین آنها در مجلس دوره چهاردهم بود موقمی که وزیر فرهنگ بود و میان او و حاج آقا رضا رفیع گفتگوی تندی روی داد. بار دیگر پس از قضیه پانزدهم بهمین بود که از دکتر سیاسی خواستند که استادان عضو حزب توده را از دانشگاه اخراج کند و او چنانکه خود نوشته با «فرمول مبهمی» آنها را (برکنار) ساخت، بار سوم پس از سقوط حکومت دکتر مصدق بود که عده‌ای از استادان دانشگاه برضد قرارداد کنسرسیوم نفت اعلامیه‌ای دادند و طبعاً موجب برافروختگی شاه و دولت شد و از دکتر سیاسی خواسته شده بود که آن عده را از دانشگاه خارج کند. ولی چون دکتر سیاسی مقاومت علنی کرد دولت ترتیب دیگری برای اجرای نظر خود در پیش گرفت.

این روحیه و ترتیب که دکتر سیاسی در زندگی سیاسی داشت موجب آن شد که قانون انتخاب رئیس دانشگاه را عوض کردند و دکتر سیاسی از صحنه سیاست و فعالیت دانشگاهی کنار گذاشته شد و حالا با انتشار همین خاطرات است که نسل بعد می‌تواند از گرفتاریهای او در اداره امور دانشگاه در روزهای سخت و باریک سیاسی آگاه شود و نسبت به کارهای دکتر سیاسی داوری درست بنماید.

دکتر سیاسی در زمینه علمی پیام‌آور روانشناسی علمی جدید در ایران و پایه‌گذار تدریس آن دانش و ایجاد مؤسسه و آزمایشگاه و کتاب در آن موضوع بوده است و نامش با احترام یاد خواهد شد و تالیفاتش که همه در مباحث روانشناسی است مبدأ و اصول آموزش آن رشته شناخته خواهد شد.

۲) ادبیات فارسی

Persian Literature

Edited by E. Yarshater. Albany, State University of New York Press, 1988. pp. 562. (Bibliotheca Persica, Columbia Lectures on Iranian Studies, 3).

- «بنیاد میراث فارسی» Persian Heritage Foundation سلسله انتشاراتی
 دارد به نام «کتابخانه فارسی» Bibliotheca Persica (زیر نظر احسان یار شاطر).
 درین سلسله انتشارات چند مجموعه منتشر می شود که نام آنها چنین است:
- مجموعه میراث فارسی Persian Heritage Series
 مجموعه تحقیقات ایرانی Persian Studies Series
 مجموعه ادبیات فارسی معاصر Modern Persian Literature Series
 گفتارهای دانشگاه کلمبیا در زمینه Columbia Lectures on Iranian Studies
 تحقیقات ایرانی
 ترجمه تاریخ طبری Tabari Translation
 مجموعه متون فارسی Persian Text Series
- سومین نشریه از مجموعه گفتارهای دانشگاهی کلمبیا در زمینه تحقیقات ایرانی متن
 بیست و پنج گفتار است همه به منظور آنکه کلیتی از تاریخ ادبیات زبان فارسی را براساس
 آخرین مآخذ دربر داشته باشد و نسبت به نوشته های اته و براون و ریکا و آبربی دیدی
 تازه تر در آن عرضه شود. فهرست مندرجات آن نقل می شود تا مطلب روشن تر شود.
- ملاحظه مقدماتی
 تکامل ادبیات ایرانی (احسان یار شاطر)
 ادبیات پیش از اسلام
- Dale Bishop جنبه های ادبی اوستا (از د. بیشاپ)
 Jes P. Asmussen ادبیات مانوی (جس. پ. آسموسن)
دوره قدیمی ادبیات
- شعر نرباری در آغاز دوره قدیمی
 (ژ. و. کلینتون)
 شعر حماسی (و. ل. هانوی)
 فردوسی و هنر حماسه حزن انگیز
 (امین بنانی)
- شعر تغزلی (حشمت مؤید)
 عمر خیام (ل. پ. الول ساتن)
 داستان (ژ. ک. بورگل)
 نظامی (از پ. چلکوسکی)
 جلال الدین رومی (از طلعت هلمز)
 نوابغ شیراز: سعدی و حافظ (از
 آنماری شیمل)
 طنز و هزل (از بل اسپراکمن)
 سبک هندی: پیشرفت یا انحطاط (از
 احسان یار شاطر)

ادبیات معاصر در ایران

Michael C. Hillmann

داستانهای تثری (از م. هیلمن)
صادق هدایت: ارزشیابی (از احسان
یارشاطر)

چشم انداز کلی

Michael Beard

صادق هدایت (از م. برد)
شعر معاصر در ایران (از مسعود
فرزانه)

Gisele Kapuscinski

فروغ فرخزاد (از فرزانه میلانی)
درامهای فارسی معاصر (از گ.
کاپوسچینسکی)

ادبیات فارسی در خارج ایران

شعر فارسی در هند و پاکستان (از
آنماری شیمل)

شعر فارسی محمد اقبال لاهوری (از
آنماری شیمل)

ادبیات فارسی افغانستان (از اشرف
غنی)

ادبیات تاجیکی معاصر (از ک.
هیچینز)

Keith Hitchens

ترجمه ادبیات فارسی

John D. Yohannan

ادبیات فارسی ترجمه شده (از ج.
یوحنان)

G. M. Wickens

کتابشناسی گریده ادبیات فارسی ترجمه شده
۱) ادبیات دوره قدیمی (از گ. م.
ویکنس)

۲) ادبیات فارسی جدید (از
محمد قانون پرور - م. هیلمن - و
ج. یوحنان)

چون این کتاب جمع مقداری گفتار های علمی است نه يك کتابی که همه مواضع و مباحث آن حساب شده باشد علی هذا جای ایراد نیست که مثلاً چرا درباره ادبیات منشور کهن در آن گفتار خاصی نیست و البته باید گفت که جای نوشته هایی از دکتر ذبیح الله صفا، دکتر محمد جعفر محبوب و دکتر جلال متینی و دکتر غلامحسین یوسفی از ادبیات شناسان نامور ایران کاملاً خالی است و نقص کتاب.

رو بهمرفته مجموعه‌های است که اطلاعات تازه و مفید به‌مشتاقان خارجی ادبیات فارسی می‌دهد و بعضی از مقالات آن حتماً باید به‌فارسی ترجمه شود و اگر همه کتاب هم به‌ترجمه درآید کتاب سودمندی در زمینه ادبیات فارسی خواهیم داشت.

حجت‌الله اصیل

ایران از نگاه فریزر و فریزر از نگاه ایرانی

(بخش دوم)

۷- قائم مقام و ایلچی

آنچه را که آوردیم گریه‌های بود از داوری فریزر درباره مردم عادی ایران و رفتار وی با ایشان. اکنون داوری او را درباره بلند پایگان بررسی کنیم. درین میان دو تن شاخص‌تر از دیگرانند: میرزا ابوالقاسم قائم مقام و میرزا ابوالحسن خان ایلچی. فریزر اولی را دشمن و دومی را دوست می‌داند. اگر علت را جویا باشیم، آن را در موضع سیاسی آن دو مرد می‌یابیم. قائم مقام مظهر میهن‌پرستی و ایستادگی و روشن‌بینی سیاسی در عصر خویشتن است و میرزا ابوالحسن خان ایلچی دوست وفادار و عامل جیره خوار امپراتوری بریتانیاست.^۱ فریزر در سفر خویش به‌خراسان، در مزینان با قائم‌مقام دیدار می‌کند و تا نیمه شب با وی به‌گفت‌وگو می‌نشیند. موضوع گفت‌وگو را فاش نکرده اما حدس زده می‌شود که قصد داشته قائم‌مقام را مجاب کند که محمد میرزا را از حماه به‌هرات بازدارد اما موفق نمی‌شود.^۲ بنابراین او دشمن قائم مقام است و در ناسزاگویی به‌وی با دیگر سیاستمداران انگلیسی که از چیرگی بر آن مرد بزرگ ناتوانند هم‌آواز است. او را «فاقد ثبات قدم و شهامت شخصی» می‌خواند و با این عبارت در حقیقت به‌نیاز روانی خود پاسخ می‌دهد. چراکه با انکار خصیلت‌های برجسته آن بزرگوار، خویشتن را در عالم تخیل از شر چیزی که رواش را می‌آزارد (پایداری و شهامت قائم مقام) رها می‌سازد. اما گاهی بمصداق ضرب‌المثل «آدم دروغگو کم‌حافظه می‌شود» گفته‌های خود را فراموش می‌کند و ناخواسته سجایای قائم‌مقام را برمی‌شمرد. بویژه توانایی وی را در اداره امور نادیده نمی‌تواند گرفت. نبوغ فرماندهی و دقت و تسلط قائم مقام چنان در وی اثر می‌کند که ناگزیر اعتراف می‌کند «فرمانهای او چنان صریح و روشن بود که گفتمی در تمام عمر خود ژنرال آجودان بوده است.» (ص ۲۸۵)

و پس از دیدار چند ساعته‌اش با قائم مقام می‌گوید «متقاعد شده بودم که لیاقت و شایستگی

۱- برای آگاهی از رابطه میرزا ابوالحسن خان ایلچی با انگلیسی‌ها، ن ک: الف: فریدون آدمیت، مقالات تاریخی، انتشارات شبگیر، تهران، ۱۳۵۲، ص ۳۵. ب: محمود کتیرائی، فراماسوئری در ایران، چاپ دوم، اقبال، تهران، ۱۳۵۵، صص ۱۵-۱۴.

۲- ابوالقاسم طاهری، تاریخ روابط بازرگانی و سیاسی ایران و انگلیس، ج ۲، انجمن آثار ملی، تهران، ۱۳۵۴، ص ۱۵۲.